

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В умовах високого ступеня залучення України до світового економічного простору питання розвитку конкурентоспроможності посіло місце національної ідеї. Тому сучасний стан конкурентоспроможності економіки України, тенденцій та проблем її зростання вимагає пильної уваги та подальших досліджень. В статті проаналізовано сучасний стан конкурентоспроможності у динаміці. Визначені основні чинники розвитку конкурентоспроможності національної економіки України у середньо – і довгостроковій перспективі.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентоспроможність підприємства, Індекс глобальної конкурентоспроможності, інновації, інфраструктур, інституції.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується докорінними змінами в способі виробництва, що вимагає такої реорганізації системи управління суб'єктами господарської діяльності, яка б дозволила їм здійснювати ефективну виробничу діяльність в умовах ринкової економіки й глобальної конкуренції.

Нобелівський лауреат з економіки 1974 р., австрійський учений Фрідріх А. фон Хайєк зробив важливе узагальнення: «Суспільства, що покладаються на конкуренцію... успішніше за інші досягають своїх цілей. Це висновок ... чудово підтверджений всією історією цивілізації. Конкуренція... показує, як можна ефективніше виробляти речі...» [1, с. 23]. Виходячи з цього, забезпечення стійких конкурентних позицій підприємств стає однією з найважливіших умов зростання конкурентоспроможності економіки країни, а питання її розвитку повинно займати пріоритетне становище при визначенні цілей менеджменту всіх рівнів.

Величезний внесок у дослідження питань конкурентоспроможності на всіх рівнях економічної діяльності, визначення шляхів її розвитку зробили такі дослідники, як Г. Л. Азоев, П. Л. Алтухов, Л. В. Балобанова, О. Н. Беленов, О. Г. Белорус, В. М. Геєць, В. В. Долгих, А. В. Войчак, О. О. Гетьман, В. М. Шаповал, Т. Н. Гоголева, Н. Грицишин, М. П. Денисенко, А. П. Гречан, К. О. Шилова, А. Б. Кулешова, М. Портер, Р. А. Фатхугдинов, Н. В. Федоркова, Д. М. Черваньов, А. В. Шегда, О. Л. Шевченко, О. С. Шнипко [2-22] тощо. Однак на сучасному етапі, в умовах високого ступеня залучення України до світового економічного простору та глобалізації світових господарських зв'язків, питання підвищення конкурентоспроможності економіки країни набуває першорядного значення, а вирішення проблеми розвитку конкурентоспроможності підприємств є головним фактором успіху країни, актуальним як в методологічному, так і у практичному аспекті.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан конкурентоспроможності економіки України серед інших країн світу, причини, що стримують її розвиток, та визначити можливі шляхи зростання на всіх рівнях.

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали відкритих періодичних видань, ресурси Internet, законодавчі та нормативно-правові акти.

При проведенні дослідження використано методи порівняння, інтеграційного, процесного підходів та структурно-логічного аналізу.

Розв'язання проблем підвищення конкурентоспроможності національної економіки насамперед залежить від рівня конкурентоспроможності її основної ланки – промислових підприємств. Конкурентоспроможність підприємства, на нашу думку, це комплексна, розрахована за певний проміжок часу при наявній правовій базі й стані ринку соціально-економічна характеристика суб'єкта діяльності, яка відображає рівень його переваг щодо можливості формування стійких позицій на ринку за рахунок ефективності використання виробничо-технологічних, людських, фінансово-економічних, організаційних, маркетингових, інноваційних потенціалів, а також у можливості та швидкості його адаптації до умов зовнішнього й внутрішнього середовищ, ринкової кон'юнктури, що динамічно змінюються, порівняно з реальними конкурентами.

Задля подолання перешкод на шляху економічного розвитку і зростання конкурентоспроможності, в економічній політиці та під час розробки стратегій з досягнення стійкого економічного прогресу, в якості інструменту для аналізу проблемних моментів слід використовувати Індекс глобальної конкурентоспроможності. Цей Індекс визначається у Звіті про глобальну конкурентоспроможність (Global Competitiveness Report) [23], який щорічно складається Всесвітнім економічним форумом у Давосі (ВЕФ) та визначає національну конкурентоспроможність як здатність країни та її інститутів забезпечувати стабільні темпи економічного зростання, які були б стійкі в середньостроковій перспективі.

Згідно з даними Звіту провідні позиції з національної конкурентоспроможності у світі займають Швейцарія, Сінгапур, Фінляндія та Швеція, які складають четвірку лідерів. Ці країни домінують серед перших десяти разом з Нідерландами, Німеччиною, Сполученим Королівством, США, Гонконгом і Японією, що займають, відповідно 5 – 10-е місця [тут та далі 23]. Саме ці країни з високим значенням Індeksu глобальної конкурентоспроможності, як правило, забезпечують вищий рівень добробуту своїх громадян.

Як показало дослідження, рівень

конкурентоспроможності змінюється як по країнах, так і по регіонах, оскільки недалекоглядність і політична безвихідь продовжують стримувати економічний розвиток. Так Російська Федерація та Казахстан посідають відповідно 67 і 51-е місця у загальному рейтингу. Україна, за рівнем конкурентоспроможності, у 2012 р. зайняла 73-тю позицію з 144 країн, проти 82-ї у 2011-2012 рр. (у 2008р. – 82, 2009р. – 72, 2010 р. – 89, 2011р. – 82). Конкурентоспроможність України стала вищою на 9 позицій, ніж у попередніх роках, завдяки оздоровленню макроекономічного довілля та своїм основним конкурентним перевагам – великому (38-ому) розміру ринку і ґрунтовній освітній системі, яка забезпечує легкий доступ до усіх рівнів освіти (займає 47-е місце у вищій освіті та навчання і 54-е в початковій освіті). Саме досить високі рейтинги в освіті забезпечують основу для подальшого розвитку інноваційних можливостей країни (71-е).

Проте, з іншого боку, незважаючи на економічні реформи, що проводяться в Україні, потребує пильної уваги та відповідних дій:

- низький рівень розвитку інституцій – 132 місце з 144 країн, де практично усі показники державного сектора (права власності, нецільове використання бюджетних коштів, довіра громадськості до політиків, хабарі та неформальні платежі, незалежність судової системи, фаворитизм у рішеннях чиновників, тягар адміністративного регулювання, ефективність правової системи у врегулюванні суперечок, прозорість політики держорганів, надійність роботи правоохоронних органів та інші) і для приватного сектора (корпоративна етика, рівень стандартів аудиту та звітності, ефективність корпоративного керівництва, захист інтересів міноритарних акціонерів, надійність захисту інвесторів) близькі до вказаного середнього;
- недостатній розвиток інфраструктури (65-е місце), де найгірший показник: стан доріг – 137 місце з 144 країн світу;
- неефективним ринок товарів і послуг (117-е місце), основною складовою якого є його конкурентність (інтенсивність конкуренції на внутрішньому ринку, ступінь монополізації ринку, ефективність антимонопольної політики, вплив оподаткування, кількість процедур та час, необхідний для відкриття бізнесу, торговельні бар'єри, митні тарифи та ін.) рівень якої займає 134-е місце;
- при загальному рівні розвитку вищої освіти і професійного навчання (47-е місце) найгірші показники – якість шкіл – 117-е місце, підвищення кваліфікації персоналу – 106-е місце, доступність дослідницьких послуг і навчання – 98-е місце;
- стабілізація фінансового сектору України (114-е місце), де особливе занепокоєння викликає 142 місце з 144 показників: надійність банків, доступність фінансових послуг – 113-е місце, отримання фінансування на внутрішньому фондовому – 129, доступність венчурного капіталу та підвищення рівня умов розвитку бізнесу (91-е місце).

Серед основних невикористаних можливостей також особливо увагу слід приділити підіндексам «Інновації» та «Технологічна готовність». Так рейтинг України за підіндексом «Інновації» у 2012-2013 рр. відповідає 71-му місцю. Найбільший вплив на підвищення значення цього рейтингу у 2012-2013 рр. порівняно з попереднім

періодом мала зміна таких його складових, як: якість науково-дослідних інститутів (+8 позицій), державні закупівлі новітніх технологій і продукції (+15 позицій), наявність вчених та інженерів (+26 позицій), кількість патентів, отриманих у США на 1 млн. населення (+20 позицій).

За показником «інноваційна спроможність» Україна змістилася до низу на 16 позицій, оскільки вітчизняні підприємства більшою мірою використовують іноземні технології шляхом отримання ліцензій та придбання обладнання, ніж власні розробки та дослідження.

Рейтинг України за підіндексом «Технологічна готовність» у 2012-2013 рр. піднявся до 81-го місця проти 82-го у 2011-2012 рр. Варто зазначити, що у 2012-2013 рр. майже всі показники підіндексу покращилися. Зокрема, такі, як: «рівень освоєння технологій» (+2 позиції), «іноземні інвестиції та трансфер технологій» (+15 позицій), «Інтернет-користувачі» (+4 позиції) [24].

Загальними причинами формування такого низького рівня конкурентоспроможності національної економіки України є:

- відмова держави від розробки комплексної стратегії переходу країни на ринкові відносини в кінці ХХ сторіччя та відсутність дотепер стратегій розвитку економіки країни на 10-20 років. Безсистемні та фрагментарні плани заходів, що розробляються для рішення окремих проблемних питань, не можуть бути надійними інструментами відродження та розвитку економіки країни;
- низька якість (обґрунтованість, надійність) розробки та реалізації управлінських рішень, особливо стратегічних, щодо проведення економічних реформ;
- відсутність жодного періоду скільки-небудь тривалого стабільного розвитку та політичної стабільності в країні за роки незалежності. У цих умовах країна витрачала ресурси не на розвиток економіки, а лише на виживання. За цей час у п'ять разів скоротилась питома вага середньо- та високотехнологічних сфер виробництва в загальному обсязі вкладень по промисловості;
- обмеженість у країні фінансових ресурсів для забезпечення наукових досліджень та їх впровадження призвело до скорочення чисельності фахівців-дослідників, винахідників, націоналізаторів, авторів промислових зразків і, як наслідок, інтенсивності наукової й науково-технічної активності, погіршення якості й результативності самих досліджень та посилення технологічної залежності економіки держави;
- низький рівень доходів кінцевих споживачів, низька платоспроможність підприємств – споживачів інновацій та попиту на них призвели до зниження питомої ваги інноваційно-активних підприємств у загальній чисельності підприємств у країні. Адже в умовах використання нового високотехнологічного обладнання в країні майже не створюється висококонкурентна прогресивна продукція. Впливає на це відсутність інноваційного мислення, сучасних креативних знань фахівців-професіоналів у сфері управління інноваційними процесами, низький рівень інноваційної культури в суспільстві та у споживачів інновацій на всіх рівнях економічної системи.

Водночас Україна має привабливі характеристики з точки зору залучення до глобальних економічних процесів – близькість до світових ринків, багаті

природні та рекреаційні ресурси, висока трудова кваліфікація та освітній рівень населення, реальна можливість швидко налагодити сучасне виробництво й отримати дохід від різниці в розмірах оплати праці. Проте інвесторів лякають приховані торгові бар'єри та повсюдна корупція, рівень обсягів тіньової економіки, відсутність повноцінного захисту прав власності тощо. У цих умовах інвестори вкладають гроші в галузі, які не потребують серйозних капіталовкладень і забезпечують швидко віддачу інвестованих коштів (легка і харчова промисловість, торгівля, сільське господарство). Саме тому, щоб мати серйознішу основу для економічного зростання, Україні треба звернутися до вирішення головної проблеми – перебудови своєї інституціональної структури, яка на сьогодні не виконує в повному обсязі функції основи економічного розвитку, оскільки потерпає від бюрократизму, недостатньої прозорості і фаворитизму.

Результати проведеного дослідження інвестиційного та інноваційного розвитку України останніх років свідчать про підвищення ролі цілеспрямованої державної політики, орієнтованої на підтримку цілісності інноваційного процесу – від наукової розробки до інвестування масового виробництва. Саме це сприяло покращенню позицій України у міжнародних рейтингах. Отже, у середньо- і довгостроковій перспективі визначальними чинниками розвитку конкурентоспроможності національної економіки України є:

- на загальнодержавному рівні – поліпшення ділового клімату шляхом реформ та розвитку інституцій, спрямованих на нормативно-правове забезпечення, створення необхідної законодавчої бази для розвитку підприємництва, у тому числі вдосконалення податкового законодавства, здійснення заходів по захисту вітчизняних

- виробників при здійсненні зовнішньоекономічної політики, формування багатокладності в сільському господарстві і забезпеченні ефективного функціонування підприємств різних організаційно-правових форм і форм власності; боротьби з корупцією; створення сприятливого інвестиційного клімату, реалізація інноваційного потенціалу та досягнення макроекономічної стабільності у тому числі за рахунок залучення приватних інвестицій; покращення якості інфраструктури, разом із транспортною мережею та іншими комунікаціями, стабілізація фінансового сектору; формування ефективного економічного механізму в області ціноутворення, фінансово-кредитних, лізингових стосунків, можливостей розвитку факторингу; підвищення якості та мобільності людських ресурсів, відмова від таких конкурентних переваг, як природні ресурси і дешева робоча сила;
- на рівні підприємств – забезпечення розвитку інтенсивних і ресурсозберігаючих технологій, спрямованих на виробництво якісної і конкурентоздатної продукції; покращення ефективності організації виробничого процесу, маркетингових досліджень, вдосконалення корпоративних стратегій, передусім, високотехнологічних компаній тощо.

Саме інноваційний тип розвитку економіки країни повинен дозволить відійти від її зростання тільки за рахунок форсованого споживання обмежених сировинних ресурсів, що в підсумку веде до поглиблення економічної, сировинної й соціальної кризи. Лише ставка на розвиток високотехнологічних виробництв дозволить забезпечити підвищення конкурентоспроможності підприємств й стимулювати нову якість економічного розквіту країни.

Список літератури

1. Хайек Ф. А. *Индивидуализм и экономический порядок* / Ф. А. Хайек. – М.: Изограф, 2000. – 263 с.
2. Азоев, Г. Л. *Конкурентные преимущества фирмы [Текст]: учеб. пособие* / Г. Л. Азоев, А. И. Чёленков; – М.: Изд-во гос. ун-та управления, 2000. 254 с. – ISBN 5-88149-045-2.
3. Алтухов П. Л. *Процессный подход к обеспечению конкурентоспособности предприятия* / П. Л. Алтухов // *Вісник «Економічні науки України»*. – 2005. – №2. с. 3-5.
4. Балобанова Л. В. *Управління конкурентоспроможністю підприємств* / Л. В. Балобанова, Г. В. Котвенко, І. В. Балобанова. – К.: «Видавничий дім. «Професіонал»», 2009. – 265 с. – ISBN 978-966-370-092-2.
5. Беленов, О. Н. *Конкурентные преимущества и конкурентоспособность промышленных предприятий: Подходы, анализ, оценка [Текст]* / О. Н. Беленов, В. В. Долгих. – Воронеж: Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 2004. – 80 с. ISBN 5-9273-0702-7 *промышленных предприятий: Подходы, анализ, оценка [Текст]* / О. Н. Беленов, В. В. Долгих. – Воронеж: Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 2004. – 80 с. ISBN 5-9273-0702-7
6. Войчак А. В. *Маркетинговый менеджмент: учебник* / А. В. Войчак. – К.: КНЭУ, 1998. – 268 с.
7. Гетьман О. О. *Економічна діагностика: навч. посібник* / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 307 с.,
8. Гоголева Т. Н. *Конкуренция: сущность, закономерность, регулирование [Текст]: монография* / Т. Н. Гоголева. — Воронеж: Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 2004. – 200 с. – ISBN 5-9273-0710-8.
9. Грицишин Н. *Конкурентоспроможність виробничого підприємства* / Н. Грицишин // *Галицький економічний вісник*. – 2005. – №1. – С. 29-34
10. Денисенко М. П. *Методика кількісної оцінки конкурентоспроможності підприємств швейної галузі* / М. П. Денисенко, А. П. Гречан, К. О. Шилова // *Економіка та держава*. – 2005. – №8. – С. 36-38.
11. Кулешова, А. Б. *Конкуренция в вопросах и ответах [Текст]: учеб. пособие* / А. Б. Кулешова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 256 с. ISBN 5-98032-607-3.
12. Портер, М. *Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов [Текст]* / М. Портер. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 454 с. – ISBN 5-9614-0274-6.
13. Фатхутдинов Р. А. *Управління конкурентоздатністю підприємства* / Р. А. Фатхутдинов, Г. В. Осовська. – К.: «Кондор», 2009, – 470 с. ISBN 978-966-351-227-3. ББК 60. 524 У 677
14. Федоркова Н. В. *Организационно-экономические основы, повышения, конкурентоспособности производства [Текст]* / Н. В. Федоркова; Воронеж. гос. техн. ун-т. – Воронеж, 2002. – 231 с. – ISBN 5-773;1-0067-3.
15. Хамініч С. *Методика інтегральної оцінки рівня конкурентоспроможності промислового підприємства* / С. Хамініч // *Економіст*. – 2006. – №10. – С. 59-63.
16. Хопкинс Л. *Конкурентоспособность, инновационная деятельность и кластеризация МСП* / Л. Хопкинс. – К.: Ecorus-led Consortium. Украина, 2003. – С. 356.

17. Хорев, А. И. Управление конкурентоспособностью предприятия на основе функционального подхода [Текст] : монография / А. И. Хорев, Е. А. Резникова: Воронеж, гос. технол. акад. – Воронеж, 2008. -152 с. ISBN 978-5-89448-603
18. Черваньов Д. М. Науково-технічна конкурентоспроможність країни: підходи до визначення / Д. М. Черваньов, О. І. Жилінська // Наука та наукознавство. – 2006. – №1. – С. 15-27.
19. Конкурентоздатність та менеджмент підприємств. // Теоретичні та практичні питання економіки: зб. наук. пр. /За заг. ред. проф. Ю. І. Єханурова, А. В. Шегди. –К. :Видавничо-поліграфічний центр «Ктївський університет», 2007. -Вип. 12. – 419 с.
20. Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. пр. Вип. 20 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т конкурент. сусп-ва / Ред. : Ю. І. Єхануров; А. В. Шегда. -К., 2009. -298 с. – укр.
21. Шнипко О. С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації / О. С. Шнипко; НАН України:Ін-т екон. Та прогноз. – К., 2009, – 456 с. . ISBN 978-966-02-5438-1. ББК 65. 9(4 Укр) 42 Ш 77
22. Шевченко О. Л. Якість і конкурентоспроможність продукції, їх місце в стратегії маркетингу / О. Л. Шевченко //Стратегія економічного розвитку України : наук. зб. Вип. 4/Відп. Ред. О. П. Степанов. –К. :КНЕУ, 2001. -242с.,
23. Звіт про глобальну конкурентоспроможність (Global Competitiveness Report) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.

РЕЗЮМЕ

Емцев Виктор

Проблемы развития конкурентоспособности экономики Украины

В условиях высокой степени зависимости Украины от мирового экономического пространства и участия в его деятельности, вопросы обеспечения развития конкурентоспособности поднялись до уровня национальных. Поэтому анализ современного состояния развития конкурентоспособности экономики Украины, тенденций и проблем ее роста требует серьезного внимания и дальнейших исследований. В статье проанализировано современное состояние конкурентоспособности Украины относительно других стран мира в динамике. Определены основные направления развития конкурентоспособности национальной экономики Украины в средне- и долгосрочной перспективе.

RESUME

Yemtsev Victor

Problems of competitiveness of economy of Ukraine

The level of competitiveness development has become some sort of national idea in conditions of high involvement of Ukraine into the world common free market zone. That is why, the current state of competitiveness of economy of Ukraine, its tendencies and development-related problems require keen attention to and further analysis. The current state of competitiveness in dynamics has been considered in the article. The main components for the development of competitiveness of national economy of Ukraine in middle-long prospective have been also defined.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.